

YELLƏNCƏK OYUNUNUN RİTUAL ƏSASLARI

İlkin Rüstəmzadə

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
AMEA Folklor İnstitutu, ilkinrustamzade@mail.ru

РИТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИГРА НА КАЧЕЛЯХ

Резюме

Прошлом в Азербайджане очень широко были распространены игры на качелях. В разных районах они по разному назывались. Например, в сёлах расположенных набережных берегах реки Кура Агдашского района «сурманчаг», в Джебраильском районе «усунджаг», в Физулинском районе «учунджаг», в Кубадлинском районе «куф», в Зангиланском районе «куф», «куфгелли», «йеленкуп». На сегодня эта игра осталась в памяти у пожилого поколения. Большинство слов спетых в этой игре были забыты. Игра в качели является неотъемлемым элементом праздника Новруз Карабахского региона Азербайджана. В селе Зенгилян Зенгилянского района – эта игра начиналась с «ахыр чершенбе» до конца марта. А в Агдашском районе игралась на кануне свадьбы во дворе девушки вышедшей замуж или в лесу расположенном на берегу Кура. В Карабахской зоне организовалась или на открытом воздухе или на «дам евинде». Когда организовывали «дам евлеринде», закрепляли лом или тяжёлое железо на дымоход и вешали на нее веревку катались. Когда организовали на открытом воздухе качели вешали в основном на ореховое и абрикосовое дерево из-за твёрдости ветки. На качелях катались сидя или стоя на ногах. Катаясь стоя одна нога держится на качелях, а другая на воздухе. Катаясь человек даёт толчок ногой повисшей на воздухе. Сидя катаясь один из сильных рукой качает их. У этого человека в руках бывает палка. Он требует у девушек имена их возлюбленных. Если они не отвечают, то ударяя палкой вынуждает их отвечать. Игра качели проводится с желанием обручиться или выйти замуж у совершеннолетних девушек. По словам пожилых людей, качаясь на качелях, на кануне «ахыр чершенбе» судьба открывалась. В селе Йемезли Зангиланского района, чтобы поощрять девушек хорошо кататься обещали их обручить их за того-то. На качелях пелись разные песни, в словах которых больше времени говорится о любви, обручении и о женитьбе. Мнение об игре на качелях можно резюмировать:

1. В Прошлом в разных регионах Азербайджана широко распространившаяся игра на качелях стала неотъемлемой части церемонии посвящения (Праздника Новруз), при выходе замуж девушки и др.

2. На «чершенбе ахшамы» поверья о выходе замуж девушек катавшихся на качелях, падение с качели говорилось о плохой судьбе упавшей девушки. Представленная информация от пожилых людей позволяет нам сказать, что игра являлась ритуалом и смысл ритуала был забыт и дошла до нас как игра.

3. На самом деле споры катавшихся девушек кто сорвёт цветок на самой высокой ветке или кто выше поднимется катаясь, повышая свою репутацию, все эти детали показывают здесь испытание. Прошедшая это испытание девушка достойна названия невеста. Отсылаясь на это, игра качели символизирует переход из одного этапа на другой этап.

4. Многие ритуальные действия игры на качели имеет многофункциональный смысл. Его выражение является одним из значений глубокого понимания интим-брака. Другое значение связано с хозяйственной деятельностью. В селе Шерикан Зангиланского района во время игры «Падшах ойуну» (игра Падишах) прежде чем войти на церемонию шах со своей женой должен был кататься на качелях установленных перед магара. Установленные качели на «ахыр чершенбе» в Физулинском районе символизирует желание женщин иметь детей.

Ключевые слова: *игра, игра куф, ритуал, ахыр чершенбе.*

Novruz bayramına təkcə təbiətin canlanması, oyanması kimi baxsaq, məsələyə birtərəfli yanaşmış olarıq. Əslində bu bayram ərəfəsində təbiətdə baş verən proseslər cəmiyyətdəki oyanış, canlanma ilə paralel gedir. Yəni təbiətlə bərabər, cəmiyyətdə də bir canlanma yaranır. Cəmiyyətdə baş verən canlanma özünü Novruz bayramı ərəfəsində bir çox oyunların, məra-

simlərin aktivləşməsində, insanlar arasında fəallığın artmasında göstərir. Bölgə sakinlərinin dediyinə görə, “Papaqaldı qaç”, “Südlü sülük” kimi bir çox oyunlar daha çox Novruz bayramı ərəfəsində oynanırdı və uşaqlarla yanaşı, böyüklər də bu oyunların əsas iştirakçıları idi. Axır çərşənbədə uşaqların səhərə qədər müxtəlif oyunlar oynamasına əslində oyaq qalmaq məqsədi ilə deyil, məhz bu aktivliyin bir nümunəsi kimi baxmaq lazımdır.

Qədim insanların dini baxışları təqvim mərasimlərində daha çox qorunub saxlanmışdır. Novruz bayramının əsas komponentlərindən olan “Padşah oyunu” haqqında başqa bir məqaləmizdə daha geniş bəhs etmişdik (Rüstəmzadə 2014: 240). Bu məqalə isə həmin ərəfədə oynanılan və bu gün bir oyun kimi qavranılsa da, özünün müəyyən ritual kökləri olan yelləncək oyununa həsr olunub. Yelləncək uşaqlar arasında həddindən artıq populyar olan, onların sevə-sevə oynadığı, əyləndiyi bir oyundur. Amma yelləncək oyununun elə bir növü vardır ki, insanlar babalarından, nənələrindən onlara miras qalmış bu ritualı daşdığı mənaya, anlamına diqqət yetirmədən əsrlər boyu icra etmiş, onu Novruz adətlərinin ayrılmaz bir komponentinə çevirmişlər. Ağdaş rayonunun Kürqırağı kəndlərində *surmançaq*, Cəbrayılada *usuncaq*, Füzulidə *uçuncaq*, Qubalıda *kuf*, Zəngilanda *kuf*, *kufgelli*, *yellənküip* adı ilə tanınan bu oyun Azərbaycanca vaxtilə çox geniş yayılmışdır. Bu gün həmin oyun yalnız yaşlı nəslin hafizəsində qalmış, orada oxunan mahnıların, sözlərin böyük əksəriyyəti unudulmuşdur.

Xalq arasında yelləncəklə kuf bir-birindən fərqləndirilir. Yelləncək kiçik yaşlı uşaqların əylənmək məqsədilə oynadığı oyuna deyilir. Yelləncək qısa sicimdən qurulur və alçaq ağacdən asılır. Amma kuf 35-40 metrlik sicimdən qurulur və bu oyunu yetkinlik yaşına çatmış insanlar oynayırlar. Söyləyicilərin fikrincə, kuf daha maraqlı olardı, hər adam kufa yaxın buraxılmaz, ancaq qoçaq, ürəkli adamlar bu oyunu oynayırdılar. Yellənmə üsulundan asılı olaraq kufun iki növü vardır. Tək adamlıq yelləncəyə *kuf*, iki nəfərin üz-üzə oturub yelləndiyi yelləncəyə isə *yelənni*, *nənni* deyilir.

Xalq arasında bu oyunun oynanıldığı gün fərqli adlarla tanınır. Zəngilan rayonunun Gilətağ kəndində oyunun oynanıldığı gün *Qızlar bayramı*, Gədəbəydə isə *Bəxti-bayram* adlandırılır.

Kuf oyununun təşkil olunduğu günlər regiondan asılı olaraq fərqlənir. Qarabağ zonasında Novruz bayramının ayrılmaz elementi olan bu oyun vaxtilə hər ilin axır çərşənbəsində oynanırdı. Zəngilan kəndində bu oyun 10 gün sürür, martın 21-dən başlayıb ayın axırına qədər davam edirdi. Ağdaş rayonunda isə bu oyun qız gəlin köçən ərəfədə oynanırdı. *Oyunun keçirildiyi dövrlərə diqqət yetirsək onun məhz inisiyasiya mərhələsində oynanıldığını şahidi olarıq. Bu detalın özü, yəni oyunun inisiyasiya mərasimi ilə bağlılığı onun bir ritual olduğunu, sadəcə mifoloji semantikasından unudulduğundan günümüzdə oyun kimi yaşadıldığını deməyə əsas verir.*

Oyun hava şəraitindən asılı olaraq ya evlərdə, ya da açıq havada təşkil olunurdu. Ağdaş rayon Pirəzə kəndində bu oyun gəlin köçən qızın ya həyətidə, ya da Kür qırağındakı meşədə oynanırdı. Kənd sakini Şükufə Məmmədovanın dediyinə görə, bacısı qızını gəlin köçürərkən həyətdəki ağacların birində surmançaq qurmuş və bacısı qızının yoldaşlarının iştirakı ilə belə bir oyunu təşkil etmişdir. Qarabağ zonasında hava yaxşı olanda açıq havada, yağışlı olanda isə dam evlərində oynanırdı. Dam evində təşkil olunanda damın bacasına lom, ya da ağır dəmir atılır, oradan kəndir asıb yellənilirdi. Qoz, ərik ağaclarının budaqları möhkəm olduğu üçün açıq havada təşkil olunan zaman kuf əsasən həmin ağaclardan asılırdı. Zəngilan kəndində geniş tut bağları var idi və mərasim həmin bağlarda keçirilirdi. Zəngilan rayonunun Bartaz kəndində kənd sakinlərinin su doldurduğu çeşmənin kənarından gur sulu çay axırdı. Qızlar, gəlinlər çayın qırağında qazan asıb paltarlarını yuyar, boş vaxtlarında isə oradakı qoz ağacından kuf asıb yellənərdilər. Dərə Gilətağ kəndinin sakini Sərvinaz Muxtarovanın dediyinə görə, martın 21-22-nə onların kəndində Qızlar bayramı deyiblər. Yaz ağzı olduğu üçün həmin vaxt xırman boş olurdu. Həmin gün qızlar xırmanı təmizləyib oradan *nənni* asar, oğlanları isə ora yaxın buraxmazdılar. Nənni ağ və qara saplardan hörülmüş ala-bula sicimlərdən qurulardı.

Kuf sicimdən qurulurdu. Kufu qurmaq üçün istifadə olunan sicim keçi qəzilindən toxunur. Qubadlı rayonu Qaracallı kənd sakininin dediyinə görə, keçi qəzilini cəhrədə əyirib ip

düzəldər, sonra ipləri boyayardılar. Rəngbərəng saplardan hər biri iyirmi metr uzunluğunda sicim toxunar, ucları da qotaz kimi düzəldilərdi. Çöpədəre kəndində də kuf üçün toxunan sicimin ucundan qırmızı qotazlar asılardı. Bəzi yerlərdə isə sicim adi ipə keçı qəzılı qarışdırılaraq toxunardı. Göyərəbas kənd sakini Münəvvər Həşimovanın dediyinə görə, adi iplə keçı qəzilini qarışdırdıqda sicim daha möhkəm olur və keçı qəzılı onu qırılmağa qoymur. Kufu quran adam həmin sicimi belinə bağlayıb onu asacağı ağacın ən hündür budağına qalxardı. Sicimin ucunu budağın üstündən atar, aşağıda duran şəxs də onların ucunu bərabərləşdirib düyünləyərđi. Sonra sicimin bir tərəfindən dartıb düyün hissəsini budağın üstünə salardılar. Oturan adamı kəsməməsi üçün sicimin üstünə əlavə taxta qoyular və ya döşəkcə sərilərdi.

Kufda tək-tək, ya da iki-iki yellənilərdi. Tək adamlıq kufda ayaq üstə və ya oturaraq yellənilir. Ayaq üstə yellənəndə bir ayaq yelləncəyin üzərində olur, o biri ayaq isə havada boş qalır. Yellənən şəxs ya boş qalan ayağı vasitəsi ilə təkən verərək yellənir, ya da hər iki ayağını kəndirin üstünə qoyub, oturub qalxmaqla yelləncəyin sürətlənməsini təmin edirdi. Bu vaxt ən hündür budaqdan şax qırıb gətirməkdən yarışırdılar. Qaracallı kəndində mərasim əriyin təzə çiçək açan vaxtına təsadüf etdiyi üçün qızlar mərcələşərək ən hündür budaqdan çiçək qoparmağa çalışırdılar. Kim ən hündürə qalxardısı, o qalib hesab olunar və kənddə ən güclü adam kimi tanınardı. Bartaz kəndində isə yellənən şəxsdən tut ağacının ən hündür budağından bir yarpaq qoparıb gətirməyi tələb edirdilər. Qoparıb gətirməyincə yelləncəyi dayandırmırdılar.

İki nəfərlik yelləncəkdə isə ağacdan iki sicim asılar, sicimlər üz-üzə gətirilib ortasına yellənən şəxsi kəsməməsi üçün döşək qoyulardı. Qızın biri həmin sicimlərin birində, digəri isə o birində oturur, ayaqlarını da qaldırıb qarşıdakı sicimin üstünə qoyardılar. Qızlardan biri arxadan, digəri öndən durub yelləncəyi beş-altı metr geriyə çəkib buraxardı. Qubadlının Göyərəbas kəndində iki nəfərlik yelləncəyə *nənni* deyilir. Kənd sakini Münəvvər Həşimovanın dediyinə görə, *nənni* ağır yellənərdi. Ona görə onu biri öndən, digəri arxadan olmaqla iki nəfər yellədər, *nənnidə* yellənən şəxslər də asta-asta oxuyardılar.

A yelləncəyim mənim!
Kufum, əyləncəyim mənim!
Sən məni möhkəm yellə,
Gəlsin şənliyim mənim.

Ağdaş rayonu Pirəzə kəndində qızları yellədən şəxs onların öz aralarından seçilər və əlində çubuq olardı. Qızlardan istədiyi oğlanın adını deməsini tələb edər, qızlar demək istəmədikdə, əlindəki çubuqla onu vurub oğlanın adını deməyə məcbur edərđi. Məmmədbəyli kəndində isə qızları daha sürətlə yellətməklə onları istədiyi oğlanın adını deməyə məcbur edərdilər. Münəvvər Həşimovanın dediyinə görə, oğlanlı-qızlı 10-15 nəfər yığılıb növbə ilə kufda yellənərdilər. Gənclər əllərindəki şallaqla və ya fındıq ağacının çubuğu ilə yellənən şəxsin qılçasından və ya arxasından vurub nişanlısının adını deməsini tələb edərđi. Yellənən şəxs utandığından istədiyi adamın adını demək istəmir, onu şallaqlayan şəxs də ondan əl çəkmirdi. Elə ki istədiyi oğlanın adını öyrəndilər, bu zaman ətrafdakılar gülüşərdilər. Bartaz kəndində qızları yellədən şəxs oxuyardı:

A küfdə yellənən qız, nişanlının adını de.
Bizə qonaq gələn qız, nişanlının adını de.
Saçları çəhrayı qız, nişanlının adını de.
Gözləri xurmayı qız, nişanlının adını de.
Üzünü görməli qız, nişanlının adını de.

Qız istədiyi oğlanın adını demədikdə ayaqlarına çubuqla vurub onu kufdan düşməyə qoymurdular.

Yelləncəkdə növbə ilə yellənilər və hər kəs öz növbəsini gözləyərđi. Zəngilan rayonunun Məmmədbəyli kəndində şərt kəsərdilər ki, yelləncəkdə yellənən şəxsin ayağı yerə dəyməməlidir, şərti pozan şəxs öz növbəsini başqasına verərđi. Gilətağ kəndində qızlar yorulunca uçar, yorulanda isə yellənmək növbəsini başqasına verərđi.

Yelləncəkdə müxtəlif mahnılar oxunur. Məsələn, Pirəzə kəndində qızları yellədən şəxs elə ki onların istədiyi oğlanın adını öyrəndi, həmin oğlanın adına yaraşdırıb bayatı deyərdi.

Oğlan, adın Həmididi, Dağlara gün dəyibdi. Sən verən qızıl üzük Hindidən qəfləyibdi.	Oğlan, adın Mürşiddi, Dağlara gün düşüfdü. Sən verən qızıl üzük Barmağımdan düşüfdü.
---	---

Zəngilan kəndində söyləyicilərin dediyinə görə, kufda uçan qızlar halay-halay oxuyardılar. Şərikan kəndində isə kufda uçarkən aşağıdakı sözlər oxunardı:

Nişanlımın adı Xorasan, Gecələr gəlib görəsən, Başına dəsmal örtəsən, Ayağına corab geydirəsən.	Qızıl iynənin sapı, Görükür bizim qapı. Yarı yardan eləyən Dilənsin qapı-qapı.
--	---

Armud ağacı haça, Əlim dolaşdı saça. Oğul ona deyərəm Nişanlısın götürə qaça.	Şamaxı dizim üstə, Qatdaram dizim üstə. Desələr nişanlın gəlir, Muştuluq gözüm üstə.
--	---

Bartaz kəndində isə nənnidə yellənən qızlar oxuyurdu.

Elçi gəlmişdi mənə,
Anam dedi qoy verək,
Atam dedi qoy görək.
Dilin tutulsun, dayı,
Sən də bir dillən görək.

Yaxud qızlar ağız-ağıza verərək oxuyardı:

Qız al qızlar içində
Əyrim də var qıçımda.
Mənə elçi gəlmişdi
Xanlar, bəylər içində³.

Bartaz kəndində kufda yellənən qız bir uşağı qucağına alıb oxuyurdu:

A məstana, məstana.
Kəklik girdi bostana.
Qorxuram yağış yağa
Çiçi paltarım isdana.

Dərə Gilətağ kəndində isə yelləncəkdə yellənən qızlar *yelənnilər* oxuyardı. Mahnının bir misrasını qızın biri deyər, nəqarat hissəsi isə xor oxunardı. Azərbaycan folkloru antologiyasının XII cildində həmin kənddən yazıya alınmış bir yelləni nümunəsi verilmişdir, amma yanlışlıqla “Yel əlli” kimi təqdim olunmuşdur. 2015-ci ildə Gilətağ sakinləri ilə görüşümüz zamanı kənd sakini Sərvinaz Muxtarovadan və digər sakinlərdən bir neçə yelənni nümunəsi yazıya aldım. Həmin söyləyicilər mahnını bizə yelənni adı ilə təqdim etdilər. Yelənni yelləncəyə verilən addır. Sərvinaz Muxtarovanın dediyinə görə, balaca uşaqların yelləndiyinə yelləncək, böyüklərin yelləndiyinə isə yelənni deyərtilər. Ondan aşağıdakı yelənni nümunəsi yazıya alınmışdır.

O tayada qoç yatıbdı, Ay daha yelli yelənni. Buynuzların çatıbdı, Ay daha yelli yelənni.	Hayıf o qoçun quyruğu, Ay daha yelli yelənni. Ay bu dərə başdan gəlir, Ay daha yelli yelənni. Suları daşdan gəlir, Ay daha yelli yelənni.
---	--

³ Qız bununla demək istəyir ki, ayağımda əyrilik olsa da, o qədər gözələm ki, xanlar, bəylər mənə elçi gəlib.

Oğlan qızın dərdindən
Ay daha yelli yelənni.
Durub o başdan gəlir,
Ay daha yelli yelənni.

Qardaşım bir qız sevib,
Ay daha yelli yelənni.
Uzun boy, qara birçək,
Ay daha yelli yelənni.

Bulaq suyu sərindir,
Ay daha yelli yelənni.
Üstü dolu gəlindir,
Ay daha yelli yelənni.

Arzularım çin olar,
Ay daha yelli yelənni.
Qızlar da gəlin olar,
Ay daha yelli yelənni.

Mənim yarım tellidir,
Ay daha yelli yelənni.
Atı da yəhərlidir,
Ay daha yelli yelənni.

Güclüdür, qüvvətlidir,
Ay daha yelli yelənni.
Bu, düşməyə bəllidir,
Ay daha yelli yelənni.

Verilən nümunələrdən də görüldüyü kimi mərasim zamanı oxunan mahnıların sözləri nişanlılıq, evlilik, sevgi ilə bağlıdır. Zəngilan rayonu Ağalı kəndində qızları yellədən şəxsin dediyi “get xalangilə, gəlmə bizə”, “get nənəngilə, gəlmə bizə” sözlərində də üstüörtülü şəkildə qızın ata ocağından ayrılması, başqa evə gəlin getməsi arzu olunur. Yeməzli kənd sakini Laləzar Qurbanovanın dediyinə görə, kufda uçan qızı həvəsləndirmək üçün deyərdilər ki, əgər yaxşı yellənsən, səni filankəsə nişanlayacağıq.

Kuf oyununun əsas iştirakçıları yetkinlik yaşına çatmış qızlar olardı. Pirəzə kəndində bu oyun təşkil olunanda gəlin köçən qızın həmyaşıdları dəvət olunur, oğlanlar sadəcə onları kənardan seyr edərdilər. Başqa bölgələrdə də bu oyun əsasən qızların iştirakı ilə keçirilər, oğlanlar o məclisə yaxın buraxılmazdı. Ağalı kəndində qızlar oğlanların onların məclisinə gəlməməsi üçün toplaşacaqları yeri gizli saxlayardılar. Kənd sakini Müqtədir Baxşəliyevin dediyinə görə, bir dəfə oğlanlar qızların axır çərşənbədə Baxşəli kişinin evində toplaşacağını öyrənirlər. Gecə saat 11-12-i olanda xəlvəti həmin evin damına çıxıb qızların bışirdiyi yeməyi oğurlamış, kəndiri kəsib kufdakı qızı yıxmışlar. Nərminə Bağirovanın dediyinə görə, oğlanlar damın bacasına çıxıb qızlardan istədiyi oğlanın adı soruşar, qız deməsə, onu şallaqla vurardılar. Gilətağ kəndində də *kufda* əsasən cavan qızlar uçurdu. Qubadlının Qaracallı kəndində isə oğlanlı-qızlı hamı bu oyunda iştirak edirdi.

* * *

Yelləncək oyununa dair əldə olan məlumatların azlığı (bizə Ağdaş, Qubadlı və Zəngilan rayonlarından yazıya alınmış mətnlər məlumdur) onun haqqında daha təfsilatlı bəhs etmək imkanımızı məhdudlaşdırır. Oyunun bütün bölgələrdəki variantlarının toplanması ona görə gərəklidir ki, bir bölgədə unudulan, yaddan çıxan bir detal başqa bir bölgədən qeydə almaq mümkündür. Ona görə də oyunun nə qədər çox variantı yazıya alınsa, o daha asan izaha gələr. Bununla belə, əldə olan variantlardan aydın olur ki, bu oyunun əsas iştirakçıları yetkinlik və ya ərə getmək yaşına çatmış qızlardır. Oyun məhrəm xüsusiyyət daşdığından oğlanlardan, kişilərdən gizlin keçirilmiş, bəzən də oyunun keçiriləcəyi yer gizlin tutulmuşdur. Münəvvər Həşimovanın dediyinə görə, uşaqlar ağsaqqal, ağbirçəklərdən həya etdiklərindən kufu onların gözündən uzaq bir yerdə qurub yellənərdilər. Ağsaqqal, ağbirçək gördükləri zaman isə oyunlarını yarımçıq kəsər, kufu atıb qaçardılar. Neftçala-Salyan folklorunun araşdırıcısı Aynurə Səfərovanın verdiyi məlumata görə, Neftçala rayonunda bu oyun kişilər evdən çıxıb işə getdikdən sonra təşkil olunur, axşam evə qayıtdıqları ərəfədə isə yığışdırırlardı. Demək, bu oyun ərə gedəcək yaşa çatmış qızların icra etdiyi bir mərasimdir. T.A.Aqapkinanın sözləri ilə desək, hərəkətsizliyə, oturaqlığa zidd olan yellənmə ənənənin daşıyıcıları tərəfindən qızları, yaxud gəncləri evlənməyə sövq edən, onların ərə getmək yaşına qədəm qoymalarını stimullaşdıran magik vasitə kimi qavranılır (Aqapkina 1996: 227). *Kuf mərasimində keçirilən yarışlar, qızların mərcələşərək ən yüksək budaqdan çiçək qoparmaları, ən hüندیər qalxan şəxsin kənddə ad-san çıxarması kimi detallar əslində burada*

bir sınağın olmasına işarə edir. Qızların bu sınağı keçməsi onun adaxlı adını almağa layiq olduğunun bir göstəricisidir. Bu kontekstdən çıxış etsək, onda yelləncək bir mərhələdən digər mərhələyə keçidi simvolizə edir. Bu keçid T.A.Aqapkinanın ifadə etdiyi kimi ancaq yerlə göy arasında, insanın ətraf amillərin təsirindən azad olduğu yerdə baş verə bilərdi. Kuf insanlara bu cür təcrid olunma üçün ideal şərait yaradır (Aqapkina 1996: 228). Bu gün nağıllarda ironik səkildə də olsa öz varlığını sürdüren arxaik bir motiv bu fikri daha da qüvvətləndirir. Nağılda deyilir ki, qız qiyafəsinə girmiş keçəl baldızını inandırır ki, kim tullanıb ayağını tavana vursa, oğlansa, dönüb qız, qızsa, dönüb oğlan olar. Ayağını tavana vuran keçəl dönüb oğlan olduğuna baldızını inandırır və onunla evlənir (AFA 2000: 150). Keçəlin tullanaraq tavana ayaq vurmağı ilə kufda uçan qızların ən yüksək budaqdan çiçək qoparmaları arasındakı bənzərlik diqqətdən yayınmamalıdır. Ayağını tavana vurmaqla qız oğlana çevrilirsə, ən yüksək budaqdan gül qoparan qız da yeni bir statusa keçdiyini – ərə getmək yaşının çatdığını təsdiqləmiş olur.

Kufun intim-nikah funksiyası daşması oyunun bir çox detallarından açıq-aydın duyulur. Əslində qızlar bu oyunu əylənmək məqsədi ilə deyil, bəxtlərinin açılması, növbəti ilə qədər nişanlanmaları niyyəti ilə oynamışlar. Böyük Ağal sakini Elmira Mikayılovanın dediyinə görə, qızları axır çərşənbələrin birində həyətdəki ağacdən kuf asıb yellənirdilər. Ortancıl qızı kufda uçanda qonşunun qızı onu görüb deyir: “Sənubər, sən ərə gedəcəksən, mən evdə qalacağam?” Həmin qız çəpəri aşib gəlmiş, onun qızını kufdan düşürdüüb özü yellənmişdir. Söyləyicinin dediyinə görə, üç gündən sonra həmin qızın nişanlandığı xəbəri çıxır. Gədəbəy rayonunda oyunun oynanıldığı günün Bəxti-bayram adlanması yelləncəyin intim-nikah funksiyasından irəli gəlir. Yeməzli kəndində də çərşənbə axşamı kufda yellənən qızlar növbəti çərşənbəyə qədər nişanlanmaqlarını arzu edərtilər. Yelləncəkdə yellənmək nə qədər müsbət mənə daşırırsa, yelləncəkdən yıxılmaq bunun əksi anlamına gəlir. Yeməzli kənd sakini Laləzar Qurbanovanın dediyinə görə, kufdan yıxılan qızın taleyi yaxşı gətirməzdi.

İntim-nikah anlamı oyunun ifadə etdiyi funksiyalardan biridir, onun digər funksiyası təsərrüfat fəaliyyəti ilə bağlıdır. Kuf oyununun məhsuldarlığı artırən magik vasitə olduğu elmi ədəbiyyatda dəfələrlə qeyd olunmuşdur. T.A.Aqapkinanın yazdığına görə, Şərqi Serbiyada Maslenisa bayramında yellənilər ki, taxıl daha yaxşı cücərsin. Mərasimin bu funksiyasına oyunun Azərbaycandan qeydə alınmış variantlarında da rast gəlmək mümkündür. Şərkan kəndində hər ilin axır çərşənbəsində Padşah oyunu zamanı kəndin ortasındakı dağdağan ağacından beş-altı kuf asırdı. Həmin kufların birində xan öz zövcəsi ilə, digərlərində vəzir-vəkil, xanın əyanları zövcələri ilə yellənər, ondan sonra məclisə daxil olardılar. Şərkan sakinlərinin dediyinə görə, xan sınıanılmış, ayağı düşərli adamlar arasından seçilərdi ki, növbəti il onlar üçün uğurlu gəlsin. Bundan çıxış etsək, *xanın öz zövcəsi ilə yelləncəkdə yellənməsi həmin ilin onlar üçün daha uğurlu keçəcəyinə, əkinin daha məhsuldar olacağına kömək edəcəyi anlamına gəlir.* Füzuli rayon sakinin dediyinə görə, uşağı olmayan qadınlar axır çərşənbədə niyyət tutub yelləncək qurar, yelləncəyə kukla qoyub yellədərtilər. Nərminə xanımın dediyinə görə, Məmmədbəyli kəndində övladı olmayan qadınlar Hacı Qaraman ocağını ziyarət edər, övladı olmaları niyyəti ilə yüyürük asardılar. Həmin yüyürük yellənərdisə, arzularının gerçəkləşəcəyinə inanardılar. Yelləncəyin övlad bəxs edəcəyinə inam yelləncəyin məhsuldarlıq funksiyasından irəli gəlir.

Qaynaqlar:

1. Агапкина Т.А. Концепт движения в обрядовой мифологии славян (на материале весеннего календарного цикла) \ \ Концепт движения в языке и культуре. М.: Издательство «Индрик», 1996, с. 213-254

3. Azərbaycan folklor antologiyası, XII kitab (Zəngəzur folkloru). Bakı: Səda nəş., 2005, 463 s.

2. Rüstəmzadə İ. Qarabağda “Padşah oyunu” // Ümumtürk kontekstində Qarabağ xalq oyunları və meydan tamaşaları mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı, Zərdabi, 2014, s. 240-251